

Dariusz Drajewicz¹

Karalność infibulacji, ekscyzji, klitoridektomii oraz innego trwałego i istotnego okaleczenia żeńskiego narządu płciowego

Streszczenie

W artykule odwołano się do nowelizacji przepisów Kodeksu karnego, która wprowadziła 15 sierpnia 2023 r. do polskiego porządku prawnego karalność okaleczenia żeńskich narządów płciowych z powodów innych niż medyczne. W pracy przedstawiono wstępne zagadnienia dotyczące penalizacji infibulacji, ekscyzji, klitoridektomii oraz innego trwałego i istotnego okaleczenia żeńskiego narządu płciowego. Autor omówił tematykę terminu określającego okaleczenia, typów tych okaleczeń, zakresu geograficznego zjawiska, wskazując na istotne regulacje prawa międzynarodowego oraz środki prewencyjne na rzecz wyeliminowania tych praktyk.

Słowa kluczowe

Prawo karne, okaleczenie żeńskiego narządu płciowego, obrzezanie, FGM.

1. Wprowadzenie

Według raportów Światowej Organizacji Zdrowia (ang. WHO – *World Health Organization*), okaleczanie żeńskich narządów płciowych (ang. *female genital mutilation*, FGM) obejmuje procedury, które powodują korektę organów płciowych z przyczyn innych niż medyczne. Zabiegi te nie przynoszą korzyści zdrowotnych, mogą zaś powodować silne krwawienie i problemy z oddawaniem moczu, a w późniejszym czasie cysty, infekcje, niepłodność, powikłania porodowe i zwiększone ryzyko śmierci noworodków. Ponad 125 milionów żyjących obecnie dziewcząt i kobiet zostało poddanych takim zabiegom w 29 krajach Afryki oraz Bliskim i Dalekim Wschodzie. Obrzezanie żeńskich narządów płciowych przeprowadza się głównie u młodych dziewcząt w okresie od niemowlęctwa do 15 roku życia².

¹ Dr n. pr. (Collegium Internarium w Warszawie), sędzia Sądu Apelacyjnego w Warszawie delegowany do Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury w Lublinie; ORCID: 0000-0002-5258-0380.

² Female genital mutilation (FGM), WHO, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112328/WHO_RHR_14.12_eng.pdf (dostęp 26 sierpnia 2023 r.).

Na podstawie ustawy z 13.01.2023 r. nowelizującej Kodeks karny³ do art. 156 § 1 został dodany pkt 3, w którym ustawodawca dokonał penalizacji okaleczania żeńskich narządów płciowych, kwalifikując je jako postać ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. Nowy przepis wszedł w życie 15 sierpnia 2023 r. Stosownie do art. 156 § 1 pkt 3 k.k., kto powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu w postaci: wycięcia, infibulacji lub innego trwałego i istotnego okaleczenia żeńskiego narządu płciowego, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.

2. Termin i wariacje językowe

Termin ang. *female genital mutilation* (FGM) upowszechniony został przez WHO w 1990 r. na konferencji w Addis Abeba w Etiopii. W literaturze polskojęzycznej używa się terminu okaleczenie żeńskiego narządu płciowego, wyrzeźbanie⁴, jak i też obrzezanie⁵. W niniejszej pracy użyto terminów okaleczenie żeńskiego narządu płciowego, który został wprowadzony przez ustawodawcę do kodeksu karnego, oraz stosowanego powszechnie terminu obrzezanie, jak i też angielskiego terminu FGM.

W literaturze obcojęzycznej dominuje anglojęzyczny termin *FGM (female genital mutilation* – okaleczenie żeńskich narządów płciowych). Poza nim używa się także anglojęzycznych terminów *FGC (female genital cutting* – dosł. wycinanie żeńskich narządów płciowych), a także *excision* (wycięcie, ekstycja), *clitoridectomy* (klitoridektomia), *circumcision* (obrzezanie), *female circumcision* (obrzezanie żeńskie)⁶.

W języku niemieckim używa się najczęściej terminów *weibliche Genitalverstümmelung* lub *Verstümmelung weiblicher Genitalien* (okaleczanie żeńskich narządów płciowych), aczkolwiek można się zetknąć także z terminem

³ Art. 5 pkt 2) ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 13 stycznia 2023 r. (Dz. U. z 2023 r., poz. 289).

⁴ A. Wrzesińska, *Kobieta Afryki Czarnej – dziedzictwo i dzisiejszość*, (w:) D. Chmielewska, E. Machut-Mendecka (red.), *Być kobietą w Oriencie*, Warszawa 2001, s. 135–173; D. Pawłowska, *Doktryna islamu i muzułmańskie autorytety wobec praktyki okaleczania żeńskich narządów płciowych: przeciwnicy i obrońcy*, (w:) J. J. Pawlik, M. Szupejko (red.), *Afryka na progu XXI wieku*, t. 1, *Kultura i społeczeństwo*, Warszawa 2009, s. 249.

⁵ D. Wąsik, B. Sygit, M. Dubiel, *Medyczne, społeczne i prawne aspekty rytualnego obrzezania kobiet*, *Forum Teologiczne* 2015, t. 16, s. 33 i n.

⁶ *Female genital mutilation (FGM)*, WHO, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112328/WHO_RHR_14.12_eng.pdf (dostęp 26 sierpnia 2023 r.); *Female genital mutilation (FGM)*, UNICEF, <https://data.unicef.org/topic/child-protection/female-genital-mutilation/> (dostęp 26 sierpnia 2023 r.); M.C. Nusbaum, *Sex and Social Justice*, New York – Oxford 1999, s. 119; S. Aldeeb Abu-Sahlieh, *Male and female circumcision. Religious, medical, social and legal debate*, St-Sulpice (CH) 2012, s. 20 i n.

weibliche Genitalbeschneidung (wycinanie żeńskich narządów płciowych), który nawiązuje do anglojęzycznego terminu „*excision*” (wycięcie, ekscyzja)⁷.

W języku francuskim używa się terminu *mutilations génitales féminines*, zamykany skrótem *MGF* (odpowiadając angielskiemu *FGM*), lub *excision* wraz ze skrótem *MGE*, który odpowiada angielskiemu *FGC*⁸.

W języku arabskim występuje termin *khitan* (arab.: ختان), który pojawia się w tekstach religijnych, odnosząc się zarówno do obrzezania mężczyzn, jak i okaleczania żeńskich narządów płciowych⁹.

3. Typy okaleczeń

Stosownie do klasyfikacji przyjętej przez *WHO*, wyróżnia się cztery podstawowe typy okaleczeń żeńskich narządów płciowych, które dzielą się na podtypy:

- I. częściowe lub całkowite usunięcie łechtaczki, tzw. klitoridektomia (ang. *clitoridectomy*), a w bardzo rzadkich przypadkach tylko usunięcie napletka (fałdu skóry otaczającego łechtaczkę); przy czym w ramach tego typu wyróżnia się podtypy:
 - usunięcie napletka łechtaczki określane jako obrzezanie (ang. *circumcision*);
- I a. usunięcie łechtaczki wraz z napletkiem określane jako klitoridektomia (ang. *clitoridectomy*);
- II. częściowe lub całkowite usunięcie łechtaczki, lub wycięcie warg sromowych mniejszych lub większych, określane jako ekscyzja (ang. *excision*); przy czym w ramach tego typu wyróżnia się podtypy:
 - II a. wycięcie jedynie warg sromowych mniejszych;
 - II b. częściowe lub całkowite usunięcie łechtaczki i warg sromowych mniejszych;
 - II c. częściowe lub całkowite usunięcie łechtaczki, warg sromowych mniejszych i warg sromowych większych;
- III. zwężenie otworu pochwy, usunięcie łechtaczki, wycięcie warg sromowych mniejszych lub większych, zszycie pozostałej skóry sromu z po-

⁷ Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung, <https://www.bmz.de/de/themen/frauenrechte-und-gender/gewalt-gegen-frauen-und-maedchen/fgm-weibliche-genitalverstuemmung> (dostęp 26 sierpnia 2023 r.); J. Graf, *Weibliche Genitalverstümmelung und die Praxis in Deutschland. Hintergründe – Positionen zur Ethik – ärztliche Erfahrungen*, Nürnberg 2012, s. 10 i n.

⁸ FNUAP/UNICEF, *Programme conjoint sur les mutilations génitales féminines/Excision: Rapport annuel 2012*, https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA-UNICEF%20Joint%20Programme%20Annual%20Report%202012_French.pdf (dostęp 26 sierpnia 2023 r.); A. Andro, M. Lesclingand, *Les mutilations sexuelles féminines: le point sur la situation en Afrique et en France*, *Population & Sociétés* n°438, 2007, nr 10, s. 2 i n.

⁹ I. Lethome Asmani, M. Sheikh Abdi, *De-linking Female Genital Mutilation/Cutting from Islam*, Washington 2008, s. 3; S. Aldeeb Abu-Sahlieh, *Male and female circumcision. Religious, medical, social and legal debate*, St-Sulpice (CH) 2012, s. 13.

zostawieniem otworu umożliwiającemu oddawanie moczu i krwi menstruacyjnej, określane jako infibulacja (ang. *infibulation*); przy czym w ramach tego typu wyróżnia się podtypy:

- III a. usunięcie warg sromowych mniejszych, niekiedy połączone z wycięciem łechtaczki oraz zszycie pozostałej skóry sromu;
- III b. usunięcie warg sromowych mniejszych oraz większych, niekiedy połączone z wycięciem łechtaczki oraz zszycie pozostałej skóry sromu;
- IV. wszelkie inne zabiegi wykonane na żeńskich narządach płciowych w celach niemedycznych, np. klucie (ang. *pricking*), przekłuwanie (ang. *piercing*), nacinanie (ang. *incising*), skrobanie (ang. *scraping*) lub ich kauteryzacja (ang. *cauterizing*) polegająca na przyżeganiu, czyli przypalaniu żywej tkanki¹⁰.

W klasyfikacji przyjętej przez WHO wymienia się także ponowną infibulację, określaną jako reinfibulacja (ang. *re-infibulation*), która stanowi zabieg polegający na zwężeniu otworu pochwy u kobiety po jej deinfibulacji (ang. *deinfibulation*). Reinfibulacja może prowadzić do ponownego zszycia skóry sromu. Zabieg deinfibulacji polega na podziale tkanki bliznowatej, która powstała na skutek infibulacji (zszycia skóry sromu) i jest najczęściej wykonany w związku z utrudnionym wejściem do pochwy lub cewki moczowej lub w związku z porodem. Reinfibulacja może zostać wykonana w placówce medycznej.

4. Zakres geograficzny zjawiska

Zjawisko okaleczenia żeńskich organów płciowych nie jest związane bezpośrednio z żadną religią. Poza wyznawcami islamu, wykonują takie zabiegi animiści, a nawet wyznawcy judaizmu, np. etiopscy Felaszowie¹¹. W Egipcie obrzezaniu poddawane są zarówno muzułmanki, jak i koptyjki¹².

Obrzezanie kobiet praktykowane jest najczęściej w krajach, w których dominuje islam, aczkolwiek występowanie tej praktyki w państwach muzułmańskich jest zróżnicowane. Nie dotyczy takich państw jak: Turcja, Iran, Syria, Jordania, Arabia Saudyjska (poza pewnymi wyjątkami), występuje natomiast w Omanie, Jemenie, Zjednoczonych Emiratach Arabskich, Bahrajnie, Katarze, Indonezji,

¹⁰ Female genital mutilation (FGM), WHO, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112328/WHO_RHR_14.12_eng.pdf (dostęp: 26 sierpnia 2023 r.); WHO guidelines on the management of health complications from female genital mutilation, Geneva 2016, s. VII, X, s. 2–4, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/206437/9789241549646_eng.pdf (dostęp: 16 września 2023 r.).

¹¹ S. Aldeeb Abu-Sahlieh, Male and female circumcision. Religious, medical, social and legal debate, *St-Sulpice (CH)* 2012, s. 94; N. Grisaru, S. Lezer, R. H. Belmaker, Ritual female genital surgery among Ethiopian Jews, *Arch Sex Behav* 1997, nr 26 (2), s. 211 i n.

¹² D. Wąsik, B. Sygit, M. Dubiel, Medyczne, społeczne i prawne aspekty rytualnego obrzezania kobiet, *Forum Teologiczne* 2015, t. 16, s. 35 i powołana tam literatura.

Malezji, Sri Lance, Bangladeszu, Pakistanie, Indiach (w szczególności dotyczy to muzułmańskiej sekty Daudi Bohra praktykującej klitoridektomię)¹³.

W Afryce praktyka okaleczenia żeńskich organów płciowych jest spotykana głównie w krajach muzułmańskiej części kontynentu (Burkina Faso, Czad, Dżibuti, Egipt, Erytrea, Etiopia, Gambia, Gwinea, Gwinea Bissau, Kenia, Liberia, Mali, Mauretania, Niger, Nigeria, Republika Środkowoafrykańska, Sudan, Senegal, Somalia, Wybrzeże Kości Słoniowej), przy czym najwyższy procent populacji kobiet, u których przeprowadzono ten zabieg, występuje w Somali (98%). Nadto ponad 63% somalijskich dziewcząt zostało poddanych zabiegowi w najbardziej rygorystycznej formie (infibulacja)¹⁴.

Okaleczenie żeńskich organów płciowych jest praktykowane także w muzułmańskich społecznościach imigranckich w Stanach Zjednoczonych oraz w Europie (Niemcy, Francja, Belgia, Szwecja, Wielka Brytania, Szwajcaria, Włochy). Praktyka obrzezania kobiet jest mocno zakorzeniona w ludowej tradycji w niektórych muzułmańskich państwach i mimo prawnych zakazów wciąż istnieje (np. Egipt). Według niektórych muzułmanów praktyka obrzezania kobiet była stosowana w okresie przedislamskim, czyli w okresie zwanym przez samych Arabów *al-gahiliyyah* (dosł. czas niewiedzy lub barbarzyństwa, ignorancji i ciemności). Większość muzułmańskich mieszkańców Afryki uważa dziewczynę nieobrzezaną za niezdolną do małżeństwa¹⁵.

5. Doktryna islamu

W islamie funkcjonują różne szkoły prawa (ibadytycka, sunnickie: hanaficka, malikicka, szafa'icka i hanbalicka; szyickie: dżafarycka, batinijjska, zaidycka), jednakże trudno doszukać się jednoznacznego uzasadnienia w wypowiedziach przedstawicieli doktryny prawa muzułmańskiego utrzymywania praktyki obrzezania kobiet. Niektórzy z nich, opowiadając się za koniecznością wykonania zabiegu obrzezania, odwołują się do sprawy Hagar, matki Ismaela, praojca Arabów. Wedle teoretyka Al-Jahidh obrzezanie kobiet powinno być praktykowane wśród muzułmanów w imieniu Abrahama i Hagar. Wiele klasycznych źródeł sunnickich i szyickich podaje tę narrację w różnych formach, a niektórzy współcześni autorzy odwołują się do niej nawet dzisiaj. Ibn-Qayyima Al-Jawziyyah twierdzi, że bezpłodna Sara ofiarowała Hagar

¹³ D. Pawłowska, Doktryna islamu i muzułmańskie autorytety wobec praktyki okaleczania żeńskich narządów płciowych: przeciwnicy i obrońcy, (w:) J. J. Pawlik, M. Szupejko (red.), *Afryka na progu XXI wieku*, t. 1, Kultura i społeczeństwo, Warszawa 2009, s. 249, 250.

¹⁴ United Nations Children's Fund, *Female Genital Mutilation/Cutting: A statistical overview and exploration of the dynamics of change*, UNICEF, New York 2013, s. 2.

¹⁵ D. Pawłowska, Doktryna islamu i muzułmańskie autorytety wobec praktyki okaleczania żeńskich narządów płciowych: przeciwnicy i obrońcy, (w:) J. J. Pawlik, M. Szupejko (red.), *Afryka na progu XXI wieku*, t. 1, Kultura i społeczeństwo, Warszawa 2009, s. 249, 250.

Abrahamowi, aby urodziła mu potomka (co stanowiło powszechny zwyczaj w starożytnym Bliskim Wschodzie). Kiedy Hagar zaszła w ciążę, to odnosiła się z pogardą do Sary i ta ostatnia przysięgła zemstę. Abraham, obawiając się konfliktu między kobietami, nakazał Sarze przekłuć uszy Hagar i obrzezać ją. Według adherentów tej teorii, od tego czasu praktyka ta stała się prawem (sunną) wśród muzułmańskich kobiet¹⁶.

Muzułmańscy prawnicy, przeciwnicy obrzezania kobiet podnoszą, że ani Stary, ani Nowy Testament nie wspominają o tej praktyce i wskazują, że żydzi i chrześcijanie ją odrzucili. Odnosząc się do tego argumentu, zwolennicy obrzezania kobiet odpowiadają, że nawet przy założeniu, iż Biblia i Ewangelia nie mówią o tym, to nie przeszkadza muzułmanom w jego praktykowaniu, jako zwyczaju, jako że wszelkie dobro pochodzi z naśladowania poprzedników, a całe zło pochodzi z innowacji. Przeciwnicy obrzezania, broniąc swej koncepcji, odwołują się do biografów samego Mahometa, którzy nie podają, aby dokonał on obrzezania swych córek. Nadto cześć współczesnych interpretatorów praw religijnych i doktryn islamu potępia obrzezanie kobiet w imię zasady zakazu korekty „doskonałości boskiego stworzenia”¹⁷.

Pośród muzułmańskich prawników dochodziło w historii do rozbieżności także w innym obszarze. Poddają oni pod rozważenie, czy konieczne jest praktykowanie obrzezania wszystkich kobiet, czy tylko kobiet z niektórych regionów lub o określonym statusie. Jeden z przedstawicieli doktryny prawa islamskiego, Ibn-al-Haj twierdził, że obrzezaniu powinno się poddawać jedynie kobiety orientalne. W zależności od interpretacji tych terminów teoria ta mogła doprowadzić do utrwalenia różnych praktyk wykonania zabiegu obrzezania albo nawet jego zaniechania w różnych obszarach geograficznych zamieszkałych przez muzułmanów. Interpretatorzy prawa islamskiego zwracali uwagę również na inne podziały, które funkcjonowały w historii. Al Baji, odwołując się do Malika, wskazywał na konieczność obrzezania niewolnic i brak takiej potrzeby odnośnie do kobiet wolnych¹⁸.

6. Prawo międzynarodowe

Zgodnie z rezolucją Parlamentu Europejskiego z dnia 24 marca 2009 r. w sprawie walki z okaleczaniem żeńskich narządów płciowych praktykowanym w UE (2008/2071(INI))¹⁹, obrzezanie kobiet wynika z presji społecznej i rodzinnej, stanowiąc o braku poszanowania integralności osoby ludzkiej.

¹⁶ S. Aldeeb Abu-Sahlieh, Male and female circumcision. Religious, medical, social and legal debate, St-Sulpice (CH) 2012, s. 160 i n. oraz powołana tam literatura.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Dz. U. UE. C. 2010.117E.52.

W rezolucji tej wskazuje się, że w Europie ok. 500 000 kobiet zostało poddanych okaleczeniu narządów płciowych w rodzinach imigrantów i uchodźców, a praktyka ta powoduje ciężkie i nieodwracalne uszkodzenia zdrowia psychofizycznego, co więcej z uwagi na wykorzystanie prymitywnych narzędzi i brak antyseptycznych środków zabezpieczających może powodować bolesne stosunki płciowe i porody, nieodwracalne uszkodzenia narządów oraz poważne komplikacje podczas ciąży i porodu, w niektórych przypadkach nawet prowadzić do śmierci. W przedmiotowej rezolucji wezwano państwa członkowskie do przyjęcia konkretnych przepisów dotyczących okaleczania żeńskich narządów płciowych lub do ścigania każdej osoby dopuszczającej się tego rodzaju praktyk na mocy obowiązujących przepisów (pkt 22).

Problematyka karalności okaleczania żeńskich narządów płciowych stanowiła przedmiot Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzonej w Stambule 11 maja 2011 r.²⁰ (dalej Konwencja Stambulska). Zgodnie z art. 38 tej konwencji, „strony przyjmą konieczne środki ustawodawcze lub inne środki w celu zapewnienia, by za następujące umyślne działania groziła odpowiedzialność karna:

- a) wycinanie, infibulacja lub każde inne okaleczenie całości lub którejkolwiek części warg sromowych większych, warg sromowych mniejszych lub łechtaczki,
- b) zmuszanie kobiety lub doprowadzenie jej do poddania się którejkolwiek z czynności wymienionej w punkcie a,
- c) zachęcanie, zmuszanie lub doprowadzenie dziewczynki do poddania się którejkolwiek z czynności wymienionej w punkcie a”.

Stosownie do sugestii Rzecznika Praw Obywatelskich wyrażonej w opinii 1.12.2021 r.²¹ realizację zalecenia wynikającego z Konwencji Stambulskiej można by osiągnąć przez uzupełnienie skutków przestępstwa, o których mowa w art. 156 § 1 pkt 1 i 2 k.k. o wycinanie, infibulację lub każde inne istotne okaleczenie żeńskich narządów płciowych. Taki zapis przesądziłby jednocześnie, że inne niż istotne okaleczenie żeńskich narządów płciowych (takie, którego proces leczenia trwało krócej niż 3 miesiące), tak jak jest to obecnie, mieściłoby się w pojęciu skutku z art. 157 § 1 k.k. Ustawodawca w powołanej na wstępie noweli tę sugestię uwzględnił, dodając, że okaleczenia żeńskiego narządu płciowego musi być nie tylko istotne, ale także trwałe²². Stosownie do art. 156 § 1 pkt 3 k.k. podlega penalizacji sprawca

²⁰ Dz. U. z 2015 r., poz. 961; dalej jako: „Konwencja Stambulska”.

²¹ W opinii wydanej w związku z przekazaniem Rzecznikowi Praw Obywatelskich, pismem Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 listopada 2021 r. (ozn.: DSRiN-V.415.5.2021), do zaopiniowania projektu z dnia 7 października 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (XI.022.3.2021.ASZ/II.510.1221.2021.PZ).

²² Art. 5 pkt 2) ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 13 stycznia 2023 r. (Dz. U. z 2023 r., poz. 289).

ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci: wycięcia, infibulacji lub innego trwałego i istotnego okaleczenia żeńskiego narządu płciowego.

7. Żeński narząd płciowy

Stosownie do art. 156 § 1 pkt 3 k.k., kto powoduje ciężki uszczerbek na zdrowiu w postaci: wycięcia, infibulacji lub innego trwałego i istotnego okaleczenia żeńskiego narządu płciowego, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Przedmiotem czynności wykonawczej jest żeński narząd płciowy. Ustawodawca nie wprowadza definicji żeńskiego narządu płciowego. Trafne jest odwołanie się do terminu medycznego „żeński narząd płciowy”.

Narządy te tworzą żeński układ płciowy, który służy do wytwarzania komórek płciowych żeńskich, a w przypadku zapłodnienia stwarza warunki do rozwoju płodu. Z uwagi na rozmieszczenie rozróżnia się narządy płciowe wewnętrzne i zewnętrzne. Każdy z tych narządów może stanowić przedmiot czynności wykonawczej. Do wewnętrznych narządów należą: jajowody (łac. *tuba uterina*, *oviductus*, *salpinx*), jajniki (łac. *ovarium*, l.mn. *ovaria*), macica (łac. *uterus*, *hystera*, *metra*), pochwa (łac. *vagina*, *kolpos*), zaś do zewnętrznych narządów płciowych żeńskich, noszących nazwę sromu (łac. *pudendum*) zalicza się: wzgórek łonowy, dawniej wzgórek Wenery (łac. *mons pubis*), wargi sromowe większe (łac. *labia majora pudendis*), wargi sromowe mniejsze (łac. *labia minora pudendis*), spoidło przednie warg sromowych (łac. *commisura labiorum pudendis anterior*), spoidło tylne warg sromowych (łac. *commisura labiorum pudendis posterior*), wędzidełko warg sromowych (łac. *frenulum labiorum pudendis*), przedsionek pochwy (łac. *vestibulum vaginae*) i błona dziewicza (grec. *hymen*), dół łódeczkowaty przedsionka pochwy (stanowi pośrodkowo położony otwór, w części zamknięty przez błonę dziewiczą), łechtaczka (łac. *clitoris*), wędzidełko łechtaczki (łac. *frenulum clitoridis*), napletek łechtaczki (łac. *preputium clitoridis*), gruczoły przedsionkowe większe (łac. *glandulae vestibularis majoris*) – inaczej gruczoły Bartholina (łac. *glandulae Bartholini*), gruczoły przedsionkowe mniejsze (łac. *glandulae vestibularis minoris*) – inaczej gruczoły przycewkowe (łac. *glandulae paraurethralie*), ujście zewnętrzne cewki moczowej (łac. *ostium externum urethrae*), opuszki przedsionka (łac. *bulbi vestibuli*) oraz gruczoł sutkowy (łac. *glandula mammaria*), zwany także gruczołem mlekowym (łac. *glandula lactifera*) lub sutkiem (łac. *mamma*)²³.

²³ Por. np. T. Marcinkowski, *Medycyna sądowa dla prawników*, Warszawa 1993, s. 53 i n.; A. Bochenek, M. Reicher, *Anatomia człowieka*. t. 2, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2022, 608 i n.; T. Pajszczyk-Kieszkiewicz, *Fizjologia rozrodu*, (w:) W. Z. Traczyk, A. Trzebski (red.) *Fizjologia człowieka z elementami fizjologii stosowanej i klinicznej*, Warszawa 2004, s. 873.

8. Wycięcie żeńskiego narządu płciowego

Stosownie do art. 156 § 1 pkt 3 k.k., karalne jest spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci: wycięcia żeńskiego narządu płciowego. Wycięcie stanowi formę rzeczownikową czasownika *wyciąć* i oznacza otwór, zagłębienie, szczelinę w miejscu, gdzie coś wycięto, wykrojono²⁴. Termin *wycięcie* będzie odpowiadał okaleczeniom zarówno typu 1, 2, jak i 3, według klasyfikacji przyjętej przez *WHO*, a zatem będą to wszelkie przypadki klitoridektomii (ang. *clitoridectomy*), w postaci częściowego lub całkowitego usunięcia łechtaczki, a także przypadki ekscyzji (ang. *excision*) warg sromowych mniejszych lub większych. Będą to również przypadki wycięcia innych wymienionych w poprzednim wcześniej żeńskich narządów płciowych (np. gruczołu sutkowego).

9. Infibulacja żeńskiego narządu płciowego

Występujący w art. 156 § 1 pkt 3 k.k. termin infibulacja stanowi wprost nawiązanie do tożsamego terminu użytego w definicji okaleczenia typu III, według klasyfikacji przyjętej przez *WHO* (ang. *infibulation*). Termin ten odnosi się do usunięcia łechtaczki lub wycięcia warg sromowych (mniejszych lub większych) i zszycia pozostałej skóry sromu z pozostawieniem otworu umożliwiającego oddawanie moczu i krwi menstruacyjnej. Jak wynika z opisu, zabieg infibulacji zawiera w sobie czynności opisujące okaleczenie typu I i II, według klasyfikacji przyjętej przez *WHO*, w postaci klitoridektomii i ekscyzji, a zatem także okaleczenie, które ustawodawca klasyfikuje w art. 156 § 1 pkt 3 k.k., jako wycięcie.

10. Inne trwałe i istotne okaleczenie żeńskiego narządu płciowego

Inne trwałe i istotne okaleczenie żeńskiego narządu płciowego rodzi odpowiedzialność karną zgodnie z art. 156 § 1 pkt 3 k.k. Błędne zatem jest twierdzenie M. Królikowskiego, że omawiany przepis należy rozumieć wyłącznie w kontekście interwencji w obszarze pochwy, warg sromowych i łechtaczki²⁵, jako że przedmiotowa ingerencja dotyczyć może każdego żeńskiego narządu płciowego, gdyż ustawodawca nie wprowadza w tym zakresie żadnych ograniczeń.

Powyższa interpretacja, którą przedstawia M. Królikowski, wpisuje się w coraz częściej występującą krótkowzroczną i pochopną tendencję uzupełnienia tekstów normatywnych o własne wizje legislacyjne, naruszające fun-

²⁴ Por. M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1995, t. 3, s. 732, 733.

²⁵ M. Królikowski, (w:) M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Tom II. Część szczególna. Komentarz do art. 117–221*, Warszawa 2023, uw. 4.13 do art. 156 k.k.

damentalne zasady wykładni normy prawnej. Tekst prawny jest szczególnym formalnym wyrazem autorytetu i legitymacji prawodawcy²⁶. Decyzja interpretacyjna nie może wykraczać poza znaczenie tekstu prawnego. Skoro ustawodawca nie wprowadził pewnych regulacji, zatem nie miał takiego zamiaru (*argument a silentio* – wnioskowanie z milczenia ustawodawcy²⁷). Nie jest zatem dopuszczalne uzupełnianie normy prawnej, w szczególności poprzez stawianie tez nieopartych głębszymi rozważaniami prawnymi.

Równie błędny pogląd wypowiada V. Konarska-Wrzosek, twierdząc, że ograniczenie przedmiotu czynności wykonawczej z art. 156 § 1 pkt 3 k.k. dotyczy dokonania okaleczeń tylko zewnętrznego narządu płciowego²⁸. Jakiegokolwiek ograniczenia, w szczególności odnoszącego się do podziału na zewnątrz lub wewnątrz żeńskie narządy płciowe ustawodawca nie wprowadza. Skoro tak, to tego nie może czynić jakiegokolwiek ograniczenia podmiot interpretujący tekst aktu prawnego. Taki zabieg inferencyjny, jakiego podejmuje się V. Konarska-Wrzosek, pozostaje w sporze z zasadą, że w drodze wykładni do tekstu przepisu niczego nie wolno dodawać²⁹.

Co więcej, stosownie do zasady *lex posterior delegat legi priori* norma prawna, która powstała później, deroguje normę prawną, która powstała wcześniej³⁰. W wypadku okaleczenia wewnętrznego żeńskiego narządu płciowego będzie miał zastosowanie nowy przepis, o ile okaleczenie to będzie trwałe i istotne. Termin „derogacja” oznacza pozbawienie normy prawnej jej mocy obowiązującej przez inną normę prawną przez zastosowanie klauzuli derogacyjnej w sposób wyraźny albo dorozumiany przez wejście nowych przepisów³¹, jak ma to miejsce w przedmiotowej sprawie.

Inaczej rzecz się przedstawia w wypadku – jak podaje V. Konarska-Wrzosek – „wycięcia lub okaleczenia wewnętrznych narządów płciowych żeńskich, takich jak macica, jajniki czy jajowody (gdyż taki) czyn będzie pozbawiał zdolności płodzenia, czyli wyczerpie znamiona art. 156 § 1 pkt 1 k.k. Z kolei wycięcie jednego jajnika lub jajowodu będzie spowodowaniem innego ciężkiego kalectwa z art. 156 § 1 pkt 2 k.k.”³² Tutaj V. Konarska-Wrzosek ma rację, jedynie zbędnie używa pojęcia wycięcia (odwołując się do termino-

²⁶ T. Spyrza, *Granice wykładni prawa. Znaczenie językowe tekstu prawnego jako granica wykładni*, Kraków 2006, s. 34.

²⁷ R. A. Stefański, *Wykładnia przepisów prawa karnego*, (w:) T. Bojarski (red.), *System prawa karnego. Źródła prawa karnego*, t. 2, Warszawa 2011, s. 500.

²⁸ V. Konarska-Wrzosek, (w:) V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2023, LEX/el, uw. 4 art. 156 k.k.

²⁹ Por. np. L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2006, s. 106.

³⁰ Por. np. M. Koszowski, *Dwadzieścia osiem wykładów ze wstępu do prawoznawstwa*, Warszawa 2019, s. 100.

³¹ Por. np. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2006, s. 236; wyrok SN z dnia 17 listopada 2000 r., III RN 52/00, Legalis.

³² V. Konarska-Wrzosek, (w:) V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2023, LEX/el, uw. 4 art. 156 k.k.

logii WHO – ang. *excision*) w obecności terminu okaleczenie (odwołując się *lex specialis* do terminologii WHO – ang. *mutilation*), gdyż ten termin obejmuje wycięcie, jak i też inne wypadki okaleczenia, o których mowa w terminologii WHO, tj. obrzezanie (ang. *circumcision*) oraz klitoridektomię (ang. *clitoridectomy*). Trafność poglądu o zastosowaniu art. 156 § 1 pkt 1 lub 2 k.k. w wymienionych wyżej stanach wynika z zastosowania reguły derogacyjnej *lex specialis derogat legi generali*. Powołane przez Autorkę przepisy art. 156 § 1 pkt 1 lub 2 k.k. charakteryzuje wyższy stopień szczegółowości, w wyniku sprecyzowania skutków zachowania sprawcy. Nie każde trwałe i istotne okaleczenie żeńskiego narządu płciowego skutkuje pozbawieniem zdolności płodzenia lub powoduje inne ciężkie kalectwo.

Według klasyfikacji przyjętej przez WHO, okaleczenie typu IV, a więc inne niż klitoridektomia (ang. *clitoridectomy*), ekscyzja (ang. *excision*) lub infibulacja (ang. *infibulation*), to wszelkie zabiegi wykonane na żeńskich narządach płciowych w celach niemedycznych, np. klucie (ang. *pricking*), przekłuwanie (ang. *piercing*), nacinanie (ang. *incising*), skrobanie (ang. *scraping*) lub ich kauteryzacja (ang. *cauterizing*) polegająca na przyżeganiu, czyli przypalaniu żywej tkanki³³. Te zabiegi mogą stanowić inne trwałe i istotne okaleczenie żeńskiego narządu płciowego w rozumieniu art. 156 § 1 pkt 3 k.k., o ile *in concreto* te okaleczenia przyjmują cechy trwałości i istotności. Okaleczenie musi być trwałe, a zatem stałe³⁴, nieodwracalne³⁵, nieprzemijalne³⁶ oraz istotne, a więc zasadnicze, znaczne³⁷.

Przeprowadzenie zabiegu operacyjnego przywracającego stan poprzedni nie znosi cechy trwałości okaleczenia, przez którą należy rozumieć nieodwracalność naturalną. Tytułem przykładu nie uchyla przesłanki trwałości, jak i też istotności zabieg chirurgiczny odbudowujący lechtaczkę po wykonanej klitoridektomii. Cechy trwałości oraz istotności należy oceniać w perspektywie istniejącej w dacie orzekania przez sąd i w świetle poziomu wiedzy, narzędzi i umiejętności dostępnych w tym momencie³⁸.

11. Uwagi końcowe

Okaleczenie żeńskiego narządu płciowego uznawane jest za przejaw naruszenia praw człowieka: prawa do ochrony zdrowia, bezpieczeństwa i inte-

³³ *Female genital mutilation (FGM)*, WHO, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112328/WHO_RHR_14.12_eng.pdf (dostęp 26 sierpnia 2023 r.).

³⁴ Por. M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1995, t. 2, s. 500.

³⁵ A. Smędra, R. Kubiak, J. Berent, *Rodzaje uszczerbków na zdrowiu*, *Prok. i Pr.* 2021, nr 3, s. 7, 8.

³⁶ Por. J. K. Gierowski, L. K. Paprzycki, *Źródła zakłócenia czynności psychicznych*, (w:) L. K. Paprzycki (red.), *System Prawa Karnego*, t. 7, Warszawa 2015, s. 156.

³⁷ Por. M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1995, t. 1, s. 759.

³⁸ Postanowienie SN z dnia 6 lutego 2007 r., sygn. III KK 254/06, *Prok. i Pr.* 2007, nr 5, poz. 7.

gralności fizycznej, zakazu tortur, prawa do wolności i samostanowienia, zakazu niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, a także prawa do życia. Przyjęte normy zachowań przedkładane są nad ryzyko zdrowotne tych praktyk. W założeniu adherentów tych praktyk mają one prowadzić do osiągnięcia religijnie pożądanego stanu czystości duchowej kobiet, wyeliminowaniu cudzołóstwa i zapewnieniu wstrzemięźliwości seksualnej. W dużej mierze praktyki te wynikają z tradycji plemiennych oraz utrwalonych w danych kulturach zwyczajów. Obrzezanie jest rytuałem narzuconym, a uwarunkowania środowiskowe nie pozostawiają kobietom w tym zakresie wyboru. Najczęściej są wykonywane na małoletnich, stanowiąc naruszenie praw dziecka. Osoby te nie są świadome skutków zabiegu i są pozbawione prawa odmowy. Odmowa zaś poddania się zabiegom przez kobiety dorosłe ściąga na nie pogardę, stygmatyzację i wykluczenie ze wspólnoty. Obok przymusu fizycznego występuje przymus psychiczny. Przeszkodą w zwalczaniu tych praktyk jest ich akceptacja, a także presja społeczna. Próby wyeliminowania tych praktyk wywołują opór społeczności kultuwujących te zwyczaje. W wielu środowiskach, zwłaszcza afrykańskich, prawo zwyczajowe ma charakter dominujący nad prawem stanowionym, które jest niezrozumiałe lub nieakceptowane. Zwyczaj jest traktowany jako gwarancja zachowania własnej tożsamości, kultury, wyznania i podtrzymywania tradycji. Penalizacja praktyk *FGM* nie stanowi wystarczającego środka reakcji. Praktyki te w większości przypadków są wykonywane w tajemnicy, wśród członków diaspor afrykańskich w ramach najbliższej rodziny i bardzo często poza Europą, podczas wizyt rodzinnych w Afryce. Istotnym problemem w skuteczności ich ściągnięcia jest solidarność osób w nich uczestniczących oraz niechęć pokrzywdzonych do współpracy z organami ściągnięcia. Istotnym środkiem prewencyjnym mogą być akcje na rzecz wyeliminowania tych praktyk prowadzone wśród lokalnych autorytetów religijnych, politycznych i kulturowych zmierzające do ich potępienia i odrzucenia³⁹.

Bibliografia

1. Aldeeb Abu-Sahlieh S., Male and female circumcision. Religious, medical, social and legal debate, St-Sulpice (CH) 2012.
2. Andro A., Lesclingand M., Les mutilations sexuelles féminines: le point sur la situation en Afrique et en France, *Population & Sociétés* n°438, 2007, Nr 10.
3. Bochenek A., Reicher M., *Anatomia człowieka*, t. 2, Warszawa 2022.

³⁹ D. Wąsik, B. Sygit, M. Dubiel, Medyczne, społeczne i prawne aspekty rytualnego obrzezania kobiet, *Forum Teologiczne* 2015, t. 16, s. 41 i n. oraz powołana tam literatura.

4. Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung, <https://www.bmz.de/de/themen/frauenrechte-und-gender/gewalt-gegen-frauen-und-maedchen/fgm-weibliche-genitalverstueummelung>.
5. FNUAP/UNICEF, Programme conjoint sur les mutilations génitales féminines/Excision: Rapport annuel 2012, https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA-UNICEF%20Joint%20Programme%20Annual%20Report%202012_French.pdf.
6. Female genital mutilation (FGM), WHO, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112328/WHO_RHR_14.12_eng.pdf.
7. Female genital mutilation (FGM), UNICEF, <https://data.unicef.org/topic/child-protection/female-genital-mutilation/>.
8. Gierowski J. K., Paprzycki L. K., Źródła zakłócenia czynności psychicznych, (w:) Paprzycki L. K. (red.), System Prawa Karnego, t. 7, Warszawa 2015.
9. Graf J., Weibliche Genitalverstümmelung und die Praxis in Deutschland. Hintergründe – Positionen zur Ethik – ärztliche Erfahrungen, Nürnberg 2012.
10. Grisaru N., Lezer S., Belmaker R.H., Ritual female genital surgery among Ethiopian Jews, Arch Sex Behav 1997, Nr 26 (2).
11. Konarska-Wrzosek V., (w:) Konarska-Wrzosek V. (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2023, LEX/el.
12. Koszowski M., Dwadzieścia osiem wykładów ze wstępu do prawoznawstwa, Warszawa 2019.
13. Królikowski M., (w:) Królikowski M., Zawłocki R. (red.), Kodeks karny. Tom II. Część szczególna. Komentarz do art. 117–221, Warszawa 2023.
14. Lethome Asmani I., Sheikh Abdi M., De-linking Female Genital Mutilation/Cutting from Islam, Washington 2008.
15. Marcinkowski T., Medycyna sądowa dla prawników, Warszawa 1993.
16. Morawski L., Zasady wykładni prawa, Toruń 2006.
17. Pajszczyk-Kieszkiewicz T., Fizjologia rozrodu (w:) Traczyk W. Z., Trzebski A. (red.), Fizjologia człowieka z elementami fizjologii stosowanej i klinicznej, Warszawa 2004.
18. Pawłowska D., Doktryna islamu i muzułmańskie autorytety wobec praktyki okaleczania żeńskich narządów płciowych: przeciwnicy i obrońcy, (w:) Pawlik J.J., Szupejko M. (red.), Afryka na progu XXI wieku, t. 1, Kultura i społeczeństwo, Warszawa 2009.
19. Smędra A., Kubiak R., Berent J., Rodzaje uszczerbków na zdrowiu, Prok. i Pr. 2021, nr 3.
20. Spyra T., Granice wykładni prawa. Znaczenie językowe tekstu prawnego jako granica wykładni, Kraków 2006.
21. Stefański R. A., Wykładnia przepisów prawa karnego, (w:) Bojarski T. (red.), System prawa karnego. Źródła prawa karnego, t. 2, Warszawa 2011.
22. Szymczak M. (red.), Słownik języka polskiego, Warszawa 1995, t. 2 i 3.

23. United Nations Children's Fund, Female Genital Mutilation/Cutting: A statistical overview and exploration of the dynamics of change, UNICEF, New York 2013.
24. Wąsik D., Sygit B., Dubiel M., Medyczne, społeczne i prawne aspekty rytualnego obrzezania kobiet, Forum Teologiczne 2015, t. 16.
25. WHO guidelines on the management of health complications from female genital mutilation, Geneva 2016, s. VII, X, s. 2–4, https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/206437/9789241549646_eng.pdf.
26. Wrzesińska A., Kobieta Afryki Czarnej – dziedzictwo i dzisiejszość, (w:) Chmielewska D., Machut-Mendecka E. (red.), Być kobietą w Oriencie, Warszawa 2001.

Criminalization of infibulation, excision, clitoridectomy and other permanent and substantial mutilations of female genital organs

Abstract

This paper refers to the Penal Code amendment that entered into force 15 August 2023 and brought into the Polish legal regime criminalisation of female genital mutilations for reasons other than medical. Preliminary questions are presented concerning criminalisation of infibulation, excision, clitoridectomy and other permanent and substantial mutilations of female genital organs. The concept of mutilation, mutilation types and the geography of mutilations are discussed with essential regulations of international law and preventive measures for the elimination of female genital mutilations being identified.

Key words

Criminal law, female genital mutilation, circumcision, FGM.